

חיוב גניזה לעלוני שבת

הלל בן-נון
רב בירושלים

- א. איסור מחיקת שם ה'
- ב. איסור איבוד כתבי הקודש
- ג. איסור ביזיון כתבי קודש
- ד. איבוד שם ה' בגרמא
- ה. כתיבה בדפוס
- ו. כתיבה לאיבוד
- ז. כתבי קודש שלא יקרא בהם
- ח. כתבם שלא לשם קדושה
- ט. סיכום הדברים
- י. דעות הפוסקים

ברבות השנים גדל מספר עלוני השבת, ויחד עמו גדלו הטרחה וההוצאה הכספית של גניזתם. משום כך עלונים רבים נשארים בבתי הכנסת, ופעמים שעלונים מצטברים ומושלכים. האם מותר להניחם במיכל המחזור או בפח האשפה?

הפוסקים כבר דנו בזה, ואין במאמר זה ניסיון להכריע אלא אך ורק לפלפל בדברי תורה.

נדון באיסור לאבד את שמות הקודש לעומת איבוד כתבי קודש, בהיתר לאבד שמות בגרמא, ואם הבאת שמות למקום שוודאי יאבדו בו, כמחזור, נחשב לגרמא או לאיבוד בדידים. כמו כן, נזכיר את הסברות שהוזכרו בפוסקים להקל באיבוד כתבי קודש ואם הן תקפות גם לעלוני שבת.

א. איסור מחיקת שם ה'

1. תוקף האיסור

במחיקת שם ה' יש איסור לאו הנלמד מהפסוק "לא תעשון כן לה' אלקיכם", שכוונתו שבניגוד לציווי לאבד שם עבודה זרה, יש איסור לאבד שם ה'. כך נאמר בתורה (דברים יב, ד-ה):

אָבַד תִּאֲבֹדוּן אֶת כָּל הַמְקֻמֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יֹרְשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים הָרְמִים וְעַל הַגְּבְעוֹת וְתַחַת כָּל עֵץ רַעֲנָן. וְנִתְצַתֶּם אֶת מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבְרֹתֶם אֶת מִצְבְּתֵם וְאֲשֵׁרִיהֶם תִּשְׂרְפוּן בְּאֵשׁ וּפְסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּגְדְּעוּן וְאֲבַדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמְּקוֹם הַהוּא. לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם.

וכך מפורש בגמרא (מכות כב ע"א):¹

וליחשוב נמי המוחק את השם בהליכתו, ואזהרתיה מהכא: ואברתם את שמם... לא תעשון כן לה' אלהיכם.

מוכח מהגמרא שאיסור מחיקת שם ה' הוא לאו מדאורייתא, ולוקים עליו, ואין לומר שהוא איסור דרבנן והפסוק אסמכתא בעלמא. הגמרא במסכת שבועות (לה ע"א) מפרטת אילו שמות אינם נמחקים ואילו נחשבים לכינויים שאין איסור תורה במחיקתם. הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, א-ב) פסק להלכה:

כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא לוקה מן התורה, שהרי הוא אומר בעבודת כוכבים ואברתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם. ושבעה שמות הם, השם הנכתב יו"ד ה"א וא"ו ה"א והוא השם המפורש, או הנכתב אדני, ואל, אלוה, ואלהים, ואלהי, ושדי, וצבאות. כל המוחק אפילו אות אחת משבעה אלו לוקה.

1 הגמרא שם דנה במספר הלאוים שאדם יכול לעבור בפעולה אחת, ומציעה גם את הלאו של מחיקת שם ה'.

2. המצע שעליו השם כתוב
הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, ו) פסק שמחיקת שם הכתוב בכל מקום
אסורה מהתורה:

כלי שהיה שם כתוב עליו קוצץ את מקום השם וגונזו, ואפילו היה
השם חקוק בכלי מתכות או בכלי זכוכית והתיך הכלי הרי זה לוקה.

כן פסק גם התשב"ץ (ח"א סי' ב) והביא לכך כמה ראיות.
לעומתם, מרש"י משמע שמחיקת השם אסורה מהתורה רק כשהוא
כתוב על קלף. הגמרא בסנהדרין (נו ע"א) דנה בביאור הפסוק "ונוקב שם
ה' מות יומת..." ומעלה אפשרות, שנדחית, שנוקב שם ה' היינו ניקוב
שם ה' ומחיקתו, והאיסור מדין "ואבדתם את שמם וכו'". רש"י מפרש
"מברז - שלא לתחוב סכין לדקור נקב בשם הכתוב בקלף", ומדייק הציץ
אליעזר (ח"ג סי' א) שלרש"י האיסור דווקא בשם הכתוב על קלף.

ב. איסור איבוד כתבי הקודש
ראינו שבמחיקה ואיבוד שם ה' יש איסור דאורייתא - מה דין איסור איבוד
כתבי קודש שאין בהם אזכרות?
כתב הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, ח):

כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשורפם או לאבדם
ביד והמאבדן ביד מכין אותו מכת מרדות...

מבואר מדבריו שבאיבוד כתבי קודש יש איסור דרבנן, שהרי כתב שלוקים
באיבודם רק מכת מרדות. ומתוך דבריו בהלכה הקודמת (ו, ו) שבאיבוד
שם ה' יש איסור דאורייתא, עולה שכוונתו בהלכה זו לכתבי קודש ללא
שמות.

התשב"ץ הוכיח שאין באיבוד כתבי הקודש איסור דאורייתא, מהגמרא
במסכת שבת (קטז ע"א):

גופא, הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותם מפני הדליקה, רבי
יוסי אומר: בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן, והשאר שורפן.

מהחילוק שרבי יוסי מחלק בין אזכרות לשאר כתבי הקודש ללא האזכרות, משמע שדווקא באיבוד האזכרות יש איסור לאו, שהרי אחרת היה צריך לגנוז הכול. התשב"ץ מוסיף שבכל אופן יש איסור דרבנן מכך שרבי אסר לאבד ביד ספר איוב מתורגם (קטו ע"א).

אולם במניין המצוות הקצר כתב הרמב"ם שאיסור לאו חל גם על איבוד כתבי הקודש: "וכן אין מוחקין את השמות המקודשין ואין מאבדין את כתבי הקודש שנאמר אבד תאבדון... ואשריהם תשרפון... לא תעשון כן לה' אלוהיכם".

גם בספר החינוך (מצוה תלז) יש לכאורה סתירה בין תחילת דבריו לסופם. בתחילה כתב:

שלא נאבד ונמחה הדברים ששם הקדוש ברוך הוא נקרא עליהם, כגון בית המקדש וספרי הקודש ושמותיו היקרים ברוך הוא, ועל כל זה נאמר "לא תעשון כן לה' אלהיכם".

מבואר שיש לאו גם באיבוד כתבי הקודש. אך בהמשך דבריו מבואר שאיבוד כתבי הקודש מדרבנן:

ומה שאמרו זכרונם לברכה שכל כתבי הקדש ופירושיהן בכלל איסור זה מדברי סופרים שאסור לאבדן ולשרפן...

אולי ספר החינוך מחלק בין ספרי קודש, כתורה נביאים וכתובים, שיש איסור תורה לאבדם גם ללא אזכרות, לעומת כתבי קודש, כמשנה וגמרא, שאיבודם אסור מדרבנן. כך אפשר לדייק גם מלשון הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת סה):

והמצוה הס"ה היא שהזהירנו מנתוץ ומאבד בתי עבודת האל יתעלה ומאבד ספרי הנבואה ומלמחוק השמות הנכבדים והדומה לזה.

אך בלשון הרמב"ם בהלכות יסודי התורה לא משמע כן, שהרי כלל וכתב "כתבי הקודש כולן ופירושיהן וביאוריהן... והמאבד ביד לוקה מכת מדרות". לכן נראה לחלק בין כתבי קודש עם אזכרות, שהמאבדם עובר בלאו, לעומת כתבי קודש ללא אזכרות, שאיבודם מדרבנן.

להלכה, בפוסקים² מובא שכתבי הקודש ללא אזכרות - אין באיבודם אלא איסור דרבנן. אבל המגן אברהם (קנד ס"ק ט) פסק כפי ששמע מדברי הרמב"ם בספר המצוות שאיבוד כל כתבי קודש אסור מהתורה, וז"ל:

ס"ת שבלה - והוא הדין ספרים, ואסור לשורפן, ונ"ל דה"ה בכל תשמישי קדושה דהוי בכלל לא תעשון כן לה' אלהיכם וכו' כמ"ש ססי' קנ"ב וכן כתב הרמב"ם במל"ת סימן ס"ה שהמאבד כתבי הקודש עובר בלאו.³

ג. איסור ביזיון כתבי הקודש

1. האיסור

במשנה (עירובין צז ע"ב) נאמר:

היה קורא בספר על האסקופה, ונתגלגל הספר מידו - גוללו אצלו. היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו... רבי שמעון אומר: אפילו בארץ עצמו - גוללו אצלו, שאין לך דבר משום שבות עומד בפני כתבי הקודש.

היושב בראש הגג, שהוא רשות היחיד, והתגלגל הספר מידו, לרשות הרבים, ועדיין אוהזו ראשו בידו - אף על פי שיש לגזור שלא יחזיר שמא ייפול מידו ויכניס מרשות הרבים לרשות היחיד ויתחייב חטאת, סובר רבי שמעון שלא גזרו משום כבוד כתבי הקודש.

בגמרא (שם צח ע"א) העמיד רבה את הרישא של המשנה באסקופא הנדרסת. כלומר, על אף שרבי יהודה חולק על רבי שמעון וסובר שאם הגיעה המגילה לארץ אין ליושב על הגג לגלול אותה אליו משום גזרה, כאשר מדובר באסקופא הנדרסת הוא מודה שיכול לגלול אליו משום בזיון

2 עין יצחק או"ח סי' ה, וכן ציץ אליעזר ושלא כמגן אברהם. ראיתי שרבי יוסף זכריה שטון, בזכר יהוסף יו"ד סי' קצא, פסק כמגן אברהם, וביאר את כוונת הרמב"ם שאסור מדרבנן רק כאשר מאבד פרשה שאינה שלמה, שאין בה פ"ה אותיות.

3 עיין שו"ת ציץ אליעזר שרצה לישב את הסתירה בדברי הרמב"ם, שכוונת הרמב"ם בספר המצוות לכתבי קודש עם אזכרות.

כתבי הקודש. כיוון שרבים עוברים שם, יש ביזיון גדול לכתבי הקודש ואין שבות.

2. מקור האיסור

יש שלמדו⁴ את המקור לאיסור ביזיון כתבי קודש מגמרא במסכת שבת (כב ע"א): "דתניא: ושפך וכסה - במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו". אסור למכסה הדם לאחר שחיטה לכסות ברגלו מפני שנראה מבוזה את המצוות, וכל שכן לביזוי כתבי הקודש. אמנם היה מקום לחלק, שבכיסוי הדם מדובר על ביזוי דבר שנעשתה בו מצווה, ואילו בכתבי הקודש לאו דווקא שנעשתה בהם עתה מצווה. אמנם במסכת מגילה (כו ע"ב) מצאנו שתשמישי קדושה חמורים מתשמישי מצווה, ויש לפלפל.

האם האיסור לבזות את המצוות הוא מדאורייתא או מדרבנן והפסוק אסמכתא בעלמא?

בדרכי תשובה (עמ' 206 אות נא) הביא מחלוקת ראשונים: לדעת הר"ן האיסור מדרבנן, ולדעת המבי"ט בשם הרמב"ם והשאגת אריה בשם רש"י האיסור מדאורייתא.

לפי האמור לעיל, גם לגבי ביזיון כתבי הקודש אפשר שיחלקו אם איסורו מדאורייתא או מדרבנן.

בעל אבן שתייה (סי' ס) כתב שבזיון כתבי הקודש נלמד מהפסוק "דבר ה' בזה". לעומתם מהאיגרות משה (או"ח סי' ו) משמע שלמד שהאיסור נובע מדין "לא תעשון כן לה' אלוקיכם" ולא מדין חדש.

3. למעט ביזיון עדיף

יסוד חשוב עולה בגמרא לגבי איסור ביזיון: במקום שיש ביזיון גדול, עדיף לעשות פעולה המונעת אותו אף שבפעולה זו יהיה ביזיון, משום שעדיף למעט את הביזיון. כך נאמר בגמרא בעירובין (צח ע"א):

היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו עד שלא הגיע לעשרה טפחים גוללו אצלו, משהגיע לעשרה טפחים הופכו על הכתב... ומי

4 עין יצחק או"ח סי' ה.

שרי? והתניא: כותבי ספרים תפילין ומזוזות לא התירו להן להפך ריעה על פניה, אלא פורס עליה את הבגד! – התם אפשר, הכא לא אפשר. ואי לא אפיך, איכא בזיון כתבי הקודש טפי.

ד. איבוד שם ה' בגרמא

1. היתר גרמא

מפשט הגמרא בשבת (קכ ע"ב) עולה שאין איסור לאבד את שם ה' על ידי גרמא, ומותר לאדם שכתובה אזכרה על גופו לטבול אף על פי שהאזכרה תימחק.⁵ זה לשון הגמרא:

דתניא: הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו – הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת. נזדמנה לו טבילה של מצוה – כורך עליה גמי ויורד וטובל. רבי יוסי אומר: לעולם יורד וטובל כדרכו, ובלבד שלא ישפוף.

שאני התם דאמר קרא ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלהיכם, עשייה הוא דאסור, גרמא – שרי...
אלא אמר רבא בר רב שילא: היינו טעמייהו דרבנן, דקסברי: אסור לעמוד בפני השם ערום. מכלל דרבי יוסי סבר מותר לעמוד בפני השם ערום? – דמנח ידיה עילויה. – לרבנן נמי, דמנח ידיה עילויה! – זימנין דמשתלי, ושקיל ליה. – לרבי יוסי נמי, זימנין דמשתלי ושקיל ליה! אלא: אי דאיכא גמי – הכי נמי, הכא במאי עסקינן – לאהדורי אגמי. רבנן סברי טבילה בזמנה לאו מצוה – ומהדרינן, ורבי יוסי סבר: טבילה בזמנה מצוה – ולא מהדרינן.

מפשט דברי הגמרא משמע שגרמא מותרת בשבת, ולכן גרם כיבוי מותר: "לא תעשה כל מלאכה – עשייה הוא דאסור גרמא שרי". אך נחלקו התנאים אם יש גזרת חכמים: לדעת רבי יוסי, אדם בהול על ממונו ולכן יש לגזור על גרם כיבוי בשבת שמא יכבה ממש, ולרבנן לא גזרו ומותר. לעומת

5 בפשטות היות שאינו משפוף בידיו אלא טובל והמים ממילא מוחקים את השם, נחשב לגרמא. ועיין רש"י שבת קכ ע"ב ד"ה ובלבד שלא ישפוף, "דהוי מוחק בידים".

זאת, במחיקת שם ה' משמע שלכולי עלמא גרמא מותר, והדיון בגמרא הוא רק מצד האיסור לעמוד ערום מול שם ה', ונחלקו אם חייב לכסות בגמי או שדי לכסות בידו. הגמרא הסיקה שמחלוקתם תלויה בשאלה אם טבילה בזמנה מצווה.

באשר להלכות שבת, אף שהלכה כרבנן שגרם כיבוי מותר, נחלקו הראשונים⁶ אם מותר לגמרי או דווקא במקום היזק: ה"ר קלונימוס בר' עובדיה משום ה"ר יום טוב התיר ביום טוב לתת סכין או כלי או דבר הניטל על נר של שעוה שלא במקום הדלקתה מפני שאינו אלא גרם כיבוי, אך רבינו יואל כתב שאפילו ביום טוב לא הותר גרם כיבוי לכתחלה אלא במקום היזק דווקא.⁷

יש לדון: האם מחיקת השם בגרמא מותרת תמיד או דווקא במקום צורך? מפשט הגמרא משמע שטובל דווקא אם הזדמנה לו טבילת מצווה, ובסתמא - לא, אך ממשמעות המשך הגמרא נראה שהאיסור הוא לעמוד ערום בפני השם, ולכן כשיש גמי כורכו על ידו וטובל, ורק כשאין גמי נחלקו אם די בהנחת ידו על השם או שמחויב להשיג גמי. הגמרא תולה שאלה זו בשאלה אם טבילה בזמנה מצווה, ולכן העמידה בהזדמנה טבילת מצווה. אם כן, משמע שאין איסור למחוק את השם בגרמא אף ללא צורך מיוחד.

או שמא אין לדייק כך, ו"הזדמנה לו טבילה של מצווה" בא גם לדין מחיקת השם ודווקא שיש צורך אך ללא צורך אסור.

הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, ו) כתב:

וכן אם היה שם כתוב על בשרו הרי זה לא ירחץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטנופת, נזדמנה לו טבילה של מצוה כורך עליו גמי וטובל, ואם לא מצא גמי מסבב⁸ בבגדיו ולא יהדק כדי שלא יחוץ שלא אמרו לכרוך עליו אלא מפני שאסור לעמוד בפני השם כשהוא ערום.

6 מרדכי שבת שצט, נחלקו ביו"ט ויש להאריך אם גרמא בשבת שונה.

7 יש להרחיב הרבה בדיני גרמא ואכמ"ל.

8 גרסת רמב"ם פרנקל: "ואם לא מצא גמי מסבב אחריו".

מעצם העובדה שהרמב"ם הזכיר "נזדמנה לו טבילה של מצווה", משמע שללא סיבה לא יטבול, שאין למחוק את השם אפילו בגרמא ללא צורך. כלומר, בגמרא אפשר שהעמידו בטבילת מצווה בגלל מחלוקת רבי יוסי ורבנן, אך לרמב"ם, שפסק כחכמים שחייב לחפש אחר גמי, למה הצריך להעמיד בטבילת מצווה? אולי כוונתו שאפילו בטבילה של מצווה יש לחזור אחר גמי, או שכתב כלשון הגמרא.

אכן הרדב"ז (ח"ה סי' מז) למד ברמב"ם שדווקא בטבילת מצווה מותרת גרימת מחיקת השם:

לפיכך נראה לי בטעמו של הרב ז"ל דאין כאן דחיית לאו כלל שהרי אינו מוחק בידיים אלא ממילא הוא נמחק ע"י המים ומשום הכי בטבילת רשות אסור לפי שהוא גורם למחיקת השם, אבל בטבילת מצווה מותר כיון שאין שם אלא גרמא בעלמא.

בשלטי גיבורים (שבועות ספ"ד) כתב שמחיקת השם בגרמא מותרת ולא חילק. נראה לי מכך שהביא את דעת הגהות מיימוניות שמותר דווקא כשאי אפשר בעניין אחר, משמע שלדעתו מותר אפילו כשאפשר בעניין אחר. וכן פסק חתם סופר (או"ח סי' לב) שגרימת מחיקת השם מותרת. בנו של הנודע ביהודה (או"ח סי' יז) תמה למה לא כתבו הפוסקים שגרמא מותרת במחיקת השם, והסיק שיש מחלוקת סוגיות, שהרי בגמרא במגילה (כו ע"ב) מבואר שגונזים ספר תורה שבלה בקבר תלמיד חכם, ויש לטומנו בכלי חרס למען יעמדו ימים רבים. פשוט לו שהטעם הוא מניעת מחיקת השם אף בגרמא,⁹ ועולה אפוא שגרמא אסור.

עוד כתב באיגרות משה¹⁰ לאסור להביא תפילין לחולה המאושפז בבית חולים, כאשר סופם שיישרפו (מחשש הידבקות) אף לאחר זמן רב, והחשיב את המביאם לעושה מעשה בידיים, ועובר על לאו "לא תעשון כן". את דבריו הוכיח מהחובה להציל כתבי קודש מדלקה: ודאי שהימנעות מהצלה נחשבת יותר גרמא מאשר הבאת תפילין שיאבדו בסוף, ואם גרמא זו נאסרה - שהרי חייב להציל מפני הדלקה, קל וחומר הבאה בידיים.

9 עיין בדבריו שמסיק בתשובתו שמוכח על כל פנים שאסור לגרום מחיקת השם שלא לצורך מצווה.

10 או"ח ח"ד סי' לט; או"ח ח"א סי' ד-ו.

הוכחה נוספת הביא מהגמרא בשבת (קטו ע"ב), "כותבי ברכות כשורפי תורה". הואיל ולא יוכל להצילם אם תפרוץ שרפה, נחשב כשורף תורה. אף שדבר רחוק הוא שתפרוץ שרפה, כל שכן במקום שההפסד מצוי שייחשב שורף תורה ממש.

את ההיתר למחוק את השם בגרמא בטבילה הסביר בדרכים שונות: או שאינו מתכוון למחיקת השם אלא לטבילה; או דווקא שם יחיד הותר וכשכתוב במקום שאינו ראוי לכתיבה (סי' ו); או דווקא בשם על בשרו התיירו מפני שאי אפשר אחרת.¹¹ אם כן, בשמות רגילים, כתפילין, אסור לגרום למחיקתם, ואם ודאי יאבד - נחשב למאבד בידיים (סי' לט).

2. איסור דרבנן

בשורות הבאות נרחיב לברר בהיתר גרמא במחיקת השם בהתייחסות לשיטתם של בנו של הנודע ביהודה והאיגרות משה, במטרה לבדוק אם הנחת כתבי קודש במכל מחזור תותר מדין גרמא.

כאמור, גרמא במחיקת שם ה' הותרה בטובל, אך האם יש בזה איסור דרבנן? אם יש בזה איסור דרבנן - האם הוא הרחבת דין "לא תעשון כן לה' אלקיכם" או איסור חדש של ביזיון?

נראה שרש"י ותוספות ישנים נחלקו בזה. הגמרא ביומא (ח ע"א) כותבת:

והתניא: הרי שהיה שם כתוב על בשרו - הרי זה לא ירחץ, ולא יסוך, ולא יעמוד במקום הטנופת. נזדמנה לו טבילה של מצוה - כורך עליו גמי, וטובל. רבי יוסי אומר: יורד וטובל כדרכו, ובלבד שלא ישפוש. וקיימא לן דבטבילה בזמנה מצוה קא מיפלגי, דתנא קמא סבר: לא אמרינן טבילה בזמנה מצוה, ורבי יוסי סבר: אמרינן טבילה בזמנה מצוה!

רש"י כתב: "לא ירחץ - שלא ימחקנו, ואזהרה למוחק את השם ואבדתם את שמם וסמך ליה לא תעשון כן וגו'. כורך עליו גמי - להגיץ עליו [מפני] חוזק שטף המים".

11 בתשב"ץ (ח"א סי' ב) משמע שגרמא מותר דוקא בשם שעתידי להימחק, כדוגמת שם הכתוב על ידו.

לעומת זאת, בתוספות ישנים כתב: "לא ירחץ. בפרק כל כתבי מסקינן טעמא משום שאסור לעמוד בפני השם ערום אבל משום לא תעשון לא אסרינן גרמא, ולא כפירוש הקונטרס".

נראה שלתוספות ישנים אין כלל איסור במחיקת השם בגרמא, ולכן אין שום נגיעה בסוגיה למחיקת השם, וכפשוט הגמרא בשבת (קכ ע"ב). בביאור דברי רש"י נראה לומר שתחילה התייחס לדין "לא ירחוץ" בראש הברייתא, שבו קיים איסור מחיקת השם, וזאת מפני שרחיצה היא כעין סיכה ויש בה שפשוף ומחיקה ממש ולא רק גרמא. רק בטבילה, שנכנס למים והשם נמחק ממילא, נחשבת המחיקה לגרמא.

עוד נראה שגם אם אין איסור דאורייתא במחיקת השם בגרמא, סוף סוף איסור דרבנן יש, ולכן דווקא לרבי יוסי שטבילה בזמנה מצווה מותר לטבול ללא גמי אך לרבנן אסור. זאת ועוד, מבואר שעם גמי רשאי לטבול, ורש"י מבאר שהגמי מגן על השם מפני חזוק שטף המים. אם כן לרבנן אסור לטבול ללא גמי אף על פי שמחיקת השם תיחשב רק גרמא,¹² אך כאשר יש גמי שמגן משטף המים ומרחיק את הגרמא, מותר כשצריך לטבול, ואף שמוחק את השם גם כשיש גמי, היות שהגרמא רחוק יותר ופחות ישיר – מותר. אינני יודע אם יש מקום נוסף ששייך בו יסוד זה של הרחבת הגרמא,¹³ אך נראה שכך אפשר להסביר גם מדוע יש לגנוז ספר תורה בתוך כלי חרס למען יעמדו ימים רבים: יש עניין להמעט את המחיקה והאיבוד כמה שיותר, ובספר תורה, שקדושתו רבה, יש לבחור בגרמא הרחוק ביותר.

נראה לי שיסוד זה נובע מבסיס המצווה. האיסור "לא תעשון כן לה' אלקיכם" מבוסס על המצווה לאבד עבודה זרה. דהיינו, לעומת הציווי לאבד עבודה זרה יש איסור לעשות כן לה' אלוקיננו. על מצווה זו כותב ספר החינוך (מצוה תלו):

שנצטוינו לאבד בתי העבודה זרה כולם בכל מיני איבוד בשברון ובשרפה בהריסה ובכריתה, כל מין במה שראוי לו, כלומר במה

12 שאם לא כן למה לרבי יוסי מותר (אלא אם נאמר עשה דוחה לא תעשה).

13 בשבת מצאנו מקרים שגרמא מותר, ויש סוגי גרמא שאסרו חכמים.

שיהיה יותר משחית וממהר בחרבנו, והכוונה שלא נניח רושם לעבודה זרה.

ה"לא תעשון" צריך להיות ההפך בדיוק - כמה שפחות להשחית ופחות מהר. אמנם התורה לא אסרה גרמא, אך אפשר להבין שחז"ל גוזרים על גרמא, וככל שהגרמא רחוק יותר - כך עדיף. ואכן גם ספר תורה, שגניזתו בכלי חרס אצל תלמיד חכם, נראה שאין זו חובה אלא מעלה. בגמרא במסכת מגילה (כו ע"ב) מבואר: "ספר תורה שבלה גונזין אותו אצל תלמיד חכם, ואפילו שונה הלכות. אמר רב אחא בר יעקב: ובכלי חרס, שנאמר ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים". אך מצאנו שגניזתו לאו דווקא כך. הגמרא במסכת בבא בתרא (כ ע"ב) עוסקת בספר תורה הנמצא בחלון, ואומרת: "ספר תורה - חזי למקרא! בכלי. והא בעי גניזה! שם תהא גניזתה". משמע שאף בחלון נחשב לגניזה, ואם כן גניזה בכלי חרס היא מעלה ולא חובה.

3. שיקוע ברכות בספל מים

על פי יסוד זה חשבתי לבאר את הגמרא בשבת (קטו ע"ב):

תנו רבנן: הברכות והקמיעין, אף על פי שיש בהן אותיות של שם, ומעניינות הרבה שבתורה - אין מצילין אותן מפני הדליקה, אלא נשרפים במקומן [הן ואזכרותיהן]. מכאן אמרו: כותבי ברכות כשורפי תורה. מעשה באחד שהיה כותב בצידן, באו והודיעו את רבי ישמעאל, והלך רבי ישמעאל לבודקו. כשהיה עולה בסולם הרגיש בו, נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים. ובלשון הזה אמר לו רבי ישמעאל: גדול עונש האחרון מן הראשון.

אם נבאר¹⁴ ששיקוע הברכות בספל נחשב לגרמא, ודומה לטובל ששם על בשרו ונמחק. אפשר שאף על פי שאסור לכתוב ברכות וקמיעין שמה יישרפו ונכתבו ללא תועלת, סוף סוף כתיבתן נחשבת גרמא רחוקה לעומת שיקוע הברכות במים, ולכן עונשו של המשקע גדול יותר. במילים אחרות,

14 עיין ציץ אליעזר ח"ג סי' א אות ז.

אמנם אין איסור תורה בשיקוע הברכות במים מפני שנחשב לגרמא, אך הוא קרוב יתר לאיבוד בידיים ולכן העונש גדול יותר.¹⁵

4. מדין ביזיון

אפשר לבאר באופן אחר, שהאיסור מדין ביזיון ולא מדין גרמא. כלומר, באמת גרמא מותרת ואין בכך איסור מחיקת שם,¹⁶ אך מדין ביזיון אין לו לטבול ולמחוק את השם. לרבי יוסי, הואיל וטבילה בזמנה מצווה, טובל והביזיון נדחה; לרבנן, יש לתת גמי ובכך המחיקה איטית יותר והביזיון פחות. לפי דרך זו אפשר שגרמא במחיקת שם מותרת, וכפשט הגמרא שבת (ק"ב), וסוגיות הגמרא בפרק כל כתבי אם מצילים כתבי הקודש מפני הדלקה אינן קשורות כלל לאיסור מחיקת השם.¹⁷

נבאר. במסכת שבת (קטו ע"א) נאמר:

מתני' כל כתבי הקדש מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן. אף על פי שכתובים בכל לשון טעונים גניזה. ומפני מה אין קורין בהם - מפני ביטול בית המדרש.

15 עיין חידושי הר"ן אם יש אזכרה בברכות ובקמיעין. נראה שברכות וקמיעין אלו יש בהן שם ואסור לאבדן ביד מדאורייתא. כך נראה הן מהלשון "אותיות של שם" הן מהגמרא שבת (סא ע"ב) שפשטה מידות של כלים שכתוב עליהן שם שחייב לגנוזן, ושמות אלו כתב הרמב"ם שהמאבדם לוקה. אם כן, נראה שכתוב שם בברכות ובקמיעין הללו, והגידון הוא למה אין מצילים.

16 עיין נודע ביהודה סי' יז בדעה שכתב בתחילת דבריו, וכן בדברי הרב גיפטר המובאים באיגרות משה או"ח ח"א סי' ו. כתבתי בשני אופנים - או שיש איסור דרבנן של גרמא, או איסור חדש של ביזיון כתבי קודש מדין אחר, "ושפך וכסה" או "דבר ה' בזה", כפי שנקט אבן שתייה.

לא פירטתי להשלים את כל הגמרות לפי כל מהלך, אך נראה לי שאפשר לבאר גם את מחלוקת ת"ק רבי יוסי ורבי בשבת קטו ע"א אם גנוז את ספר איוב המתורגם או שכפו עליו ערבה של טיט או שהניחיהו במקום תורפה. אפשר שכפיית טיט גם היא איבוד בגרמא ומותר, אך ת"ק ורבי העדיפו להרחיק את הגרמא. יש לדון אם איבוד ספר איוב מתורגם הוא איסור דרבנן או אפשר שהיה שם ולמרות זאת אין מצילים (כפי שנלמד מקמיעין); היות שאסור לקרוא בהם יש עניין לא לקיימם. לכן לרבי יוסי מותר לכפות ערבה של טיט מפני שסוף סוף לא נחשב לאיבוד בידיים, ולרבי מרחיק מעט ומניח במקום תורפה. אפשר שרבי ישמעאל סבר כת"ק. ואם כן, לרש"י יש לפנינו תירוץ נוסף לקושיית הגמרא בשבת "מכל מקום קשיא", נוסף על תירוץ רבא בר שילא.

גמ'. איתמר: היו כתובים תרגום או בכל לשון, רב הונא אמר: אין מצילין אותן מפני הדליקה, ורב חסדא אמר: מצילין אותן מפני הדליקה. אליבא דמאן דאמר ניתנו לקרות בהן – דכולי עלמא לא פליגי דמצילין. כי פליגי – אליבא דמאן דאמר לא ניתנו לקרות בהן. רב הונא אמר: אין מצילין – דהא לא ניתנו לקרות בהן, רב חסדא אמר: מצילין – משום בזיון כתבי הקדש.

הפרק עוסק בגזרת חכמים שאדם לא יציל בשעת דלקה מפני החשש "מתוך שאדם בהול על ממונו אי שרית ליה אתי לכבוויי" (שבת קיז ע"ב).¹⁸ חכמים התיירו להציל כתבי קודש אפילו לחצר אחרת ללא עירוב. אפשר שכל ההיתר הוא כדוגמת הצלה בשאר הפרק – מזון שנצרך לאותה שבת, כלים שנצרך להם בשבת ובגדים שיכול ללבוש. כלומר, ההיתר הוא רק דברים שיכול להשתמש בהם, וכך גם דווקא ספרים שיכול לקרוא בהם.¹⁹ כך כותב האבני נזר (יו"ד סי' שעו):

וכן משמע בסוגיא שהעתקנו בתחילת התשובה דמשום צורך הלימוד לבד מצילין. דקאמר כי פליג אליבא דמ"ד לא ניתנו לקרות בהן ר"ה אמר אין מצילין דהא לא ניתנו לקרות בהם רח"א מצילין משום בזיון כתבי קודש. וצריכין להבין מה הוסיף ר"ח בדבריו משום בזיון כתבי קודש. הא לכאורה כל הצלת כתבי קודש משום זה. א"ו אותם שניתנו לקרות הצלתם משום צורך הלימוד. וקאמר ר"ח דאף אותם שלא ניתנו לקרות בהם מצילין אותם משום בזיון כתבי קודש. ור"ה סובר כיון דלא ניתנה לקרות בו משום שלא ניתנו לכתוב בלשון אחר ואינו מטמא את הידים. אלמא שאין בהם קדושה. שוב אין בהם משום בזיון כתבי קודש כל כך. ומ"מ למדנו מלשונו של ר"ח

18 עיין תוס' קטו ע"א ד"ה כל כתבי, שמפורש כך. ועיין רמב"ם הל' שבת פרק כג, שמסדר ההלכות – הצלת כתבי קודש אחרי הצלת מזון וכו' – משמע שגם בכתבי הקודש האיסור הוא שמא יכבה. עיין רש"י (קטו ע"א ד"ה מצילין אותן) שמשמע שהאיסור הוא טרחה, ומשמע שדווקא בהמשך הגמרא (ק"ז ע"ב), בסוגיית הצלת מזון, שייכת גזרת אתי לכבוויי. ושמא יש מחלוקת בין רש"י לתוס'. לא עיינתי מספיק, כתבתי רק להזכיר.

19 בגמרא שבת (קטז ע"ב) מבואר שדברי המשנה "אין קוראין בהן" הם דווקא בזמן בית המדרש, אבל בשאר השבת קוראים.

דבאותם שניתנו לקרות א"צ לטעם בזיון כתבי קודש. אלא משום צורך הלימוד לבד מצילין.

נחלקו רב הונא ורב חסדא בספרים הכתובים בכל לשון למאן דאמר אין קורין בהם. לרב הונא אין מצילין שהרי אין משתמשים בהם, ולרב חסדא מצילין משום בזיון כתבי הקודש. נראה לי שיש להוסיף שאף רב הונא מודה שבכתבי הקודש קיימת סברת ביזיון, ולכן גם התירו להוציא לחצר אחרת במבוי אף על פי שלא עירבו, שאם לא כן מאי שנא שהתירו יותר. השתא דאתינן להכי אפשר מפני שמשתמשים בספרים אלו וקדושתם גדולה, סברת בזיון כתבי קודש היא גם להיתר הצלה גופא לרב הונא. ונחלקו בספרים שאין קוראים בהם שקדושתם פחותה, אם מחמת בזונם מותר להציל.²⁰

סוף סוף איך שנלמד אין הכרח לומר שההיתר להציל הוא מדין איבוד כתבי קודש, ושגרמא כזאת אסורה. ובאמת אפשר שאם פרצה שרפה ויישרפו שמות וכתבי קודש חשיב גרמא (ואולי פחות מזה מפני שלא עשה דבר) ואין חובה להציל מדין "לא תעשון כן לה' אלוהיכם" – וכן משמע לשון הרמב"ם (הל' שבת כג, כו): "מותר להציל כל כתבי הקודש" – ודומה לדין הצלת מזון, שבהיתר עסקינן ולא בחובה.

וכפשוט הגמרא בשבת שגרמא מותר, ואף אם יש כתבי קודש עם שמות, לא יחשב מי שאינו מציל מהשרפה מאבד בדיינים. עדיין אפשר שמדין ביזיון כתבי קודש צריך להציל. בהמשך הסוגיה נאמר:

אמר רבי יוסי: מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל בריבי לטבריא, ומצאו שהיה יושב על שלחנו של ר' יוחנן בן ניזוף ובידו ספר איוב תרגום והוא קורא בו. אמר לו: זכור אני ברבן גמליאל אבי אביך שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית, והביאו לפניו ספר איוב תרגום, ואמר לבנאי: שקעהו תחת הנדבך! אף הוא צוה עליו וגנזו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: עריבה של טיט כפו עליו. אמר

20 עיין בגמרא שבת קטו ע"א: "אמר לך רב הונא ותסכרא אימא סיפא טעונין גניזה השתא אצולי מצילין גניזה מבעיא". אם ההיתר להציל מדין שימוש הוי לשיטתך, אבל אם גם לרב הונא מדין ביזיון הוי גם על פי סברתו.

רבי: שתי תשובות בדבר, חדא - וכי טיט בהר הבית מניין? ועוד: וכי מותר לאבדן ביד? אלא: מניחן במקום התורפה, והן מרקיבין מאליהן.

על גמרא זו יש לשאול: (א) מדוע כפיית ערכה של טיט נחשבת לאיבוד ביד? האם היא גרועה מטובל ושם עליו? (ב) למה רבי לא חשש לביזיון כתבי הקודש?²¹

אפשר לבאר שבאמת אין בשאלת רבי "וכי מותר לאבדן ביד" מדין מחיקת כתבי קודש שמקורו מלאו של "לא תעשון כן לה' אלוקיכם",²² שהרי כפיית ערכה של טיט תמחוק את הכתבים רק בגרמא, אלא הנידון הוא בזיון כתבי קודש. אמנם כתבי קודש מתורגמים - אין קוראים בהם, ולכן לדעת רב הונא אין להצילם מפני שקדושתם פחותה, אך למרות קדושתם הפחותה לתנא קמא יש לגונזם ולא לכזותם, ולרבי די שלא יאבדם ביד אלא יניחם במקום תורפה ויתכלו מאליהם, שאיבוד ביד יש בו ביזיון גדול יותר. זאת ועוד, אין לקרוא בכתבים אלו (לפני ההיתר לכתוב מדין עת לעשות לה' הפרו תורתך) ויש עניין לאבדם, אך נחלקו עד כמה יש לאבדם ובאיזה אופן.

בהמשך הגמרא נידונה הצלת ספר תורה. לכולי עלמא מותר להצילו מהשרפה, וגם רב הונא יודה לרב חסדא שמצילים מפני שקדושתו גדולה ביותר.²³

לעיל הבאנו את דברי בנו של הנודע ביהודה שלמד איסור גרמא מהחיוב לגנוז ספר תורה בכד, אך על פי המבואר אפשר שהגניזה היא למנוע ביזיון. ואכן באבן שתיה דחה שגניזה אינה מדין מחיקת השם אלא מדין ביזיון, וישנם אפוא שני איסורים שונים: איסור מחיקה שבגרמא מותר, ואיסור אחר של ביזיון כתבי הקודש שבגללו גונזים.²⁴

21 עיין אחיעזר ח"ב סי' מח.

22 אולי איסור מדרבנן, שהרי מסתבר שגם השמות באיוב תורגמו.

23 עיין רש"י (קטו ע"ב ד"ה פה אותיות). זה השיעור לספר תורה שנמחק או בלה כדי להמשיך לעמוד בקדושתו.

24 בתוספות שאנץ (סוטה כ ע"א) נראה שטעם הגניזה הוא משום ביזיון ולא מטעם לא תעשון כן, וז"ל: "מגילתה נגנזת. בצדי היכל דכל כתבי הקדש אינן ראוין

5. הכול לפי המבייש והמתבייש

נוסיף מעט בסברה. בביזיון – "הכול לפי המבייש והמתבייש", היינו מצד המתבייש – כתבי הקודש, יש דרגות שונות של קדושה, אין קדושת ספר תורה כשאר כתבי הקודש, ובכתבי הקודש עצמם ישנה הדרגתיות. ספר תורה הוא הרמה הגבוהה ביותר, "ספר (תורה) כשר נוהגין בו קדושה יתירה וכבוד גדול" (רמב"ם הל' ס"ת י, ב). אם אין בספר את כללי כתיבת ספר תורה, קדושתו יורדת והוא כשאר החומשין, ופוחת והולך. כך מבואר ברמב"ם (שם ה):

מותר להניח ספר תורה על גבי ספר תורה ואין צריך לומר על גבי חומשים, ומניחין החומשין על גבי נביאים וכתובים, אבל אין מניחין נביאים וכתובים על גבי חומשים ולא חומשים על גבי ספר תורה, וכל כתבי הקדש אפילו הלכות ואגדות אסור לזרקן, הקמיעין שיש בהם ענינים של כתבי הקודש אין נכנסין בהן לבית הכסא אלא אם כן היו מחופות עור.

גם מצד המבייש, הביזיון, יש דרגות שונות. כפי שהובא לעיל, הפיכת כתבי קודש על פניהם פחות בזויה מהנחתם כך, ואם נגללו על אסקופא הנדרסת – הביזיון גדול יותר.

נראה לי שיש לדון כל מקרה ומקרה לגופו, יש שכילוי הדבר נחשב לביזיון גדול, ויש להפך. לדוגמה, ביזיון קודשים. הגמרא במסכת עבודה זרה (יג ע"א) מבררת:

אמר מר: בהמה תיעקר. והא איכא צער בעלי חיים! אמר אביי, אמר רחמנא: את סוסייהם תעקר. אמר מר: ואיזוהי עיקור? מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה. ורמינהי: אין מקדישין ואין מחרימין ואין מעריכין בזה"ז, ואם הקדיש והחריים והעריך בהמה תיעקר, פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, ואיזוהי עיקור? נועל דלת בפניה והיא מתה מאיליה! אמר אביי: שאני התם, משום ביזיון קדשים. ונשחטיה מישחט! אתו בהו לידי תקלה.

לקרות בהן נגזזין שלא יתבזו. אמנם אפשר לבאר שכל ביזיון הוא מדין "לא תעשון", אך נראה לי שאם כן היה התוספות שאנן מביא את המקור.

ולישויה גיסטרא! אמר אביי, אמר קרא: ונתצתם את מזבחותם...
לא תעשון כן לה' אלהיכם.

מבואר שהמקדיש בהמה בזמן הזה, שאין בית מקדש ואין מה לעשות עם בהמת הקדש זו, דינה שתעקר. עיקור הוא נעילה בפניה והיא מתה מאליה. הגמרא שואלת מדוע לא תעקר כדין הנושא ונותן בשוק של עבודת כוכבים, ששם העיקור הוא "מנשר פרסותיה מן הארכובה ולמטה". אביי עונה שעיקור ברגליה יגרום לביזיון הקודשים, שאינה מתה במהירות וביזיונה נראה זמן מרובה, ולכן עדיף להמיתה על ידי נעילת דלת לפניה. הגמרא שואלת אולי עדיף אפוא לזרז מיתתה על ידי שחיטתה או חיתוך גופה, שיש בכך פחות ביזיון, ועונה שאי אפשר. נמצאנו למדים כי אף שיש ביזיון בנעילת הבהמה ומיתתה, ביזיון זה מועט יחסית לעיקור פרסותיה.²⁵

בכתבי הקודש אפשר שאיבוד ביד נחשב לביזיון גדול יותר. נראה לי שמצד המאבד שמאבדם נראה יחס מזלזל במיוחד, שכתב הוא דבר שעניינו להתקיים וכילויו באופן ישיר - יש בו ביזיון רב.

6. המורס מכל האמור

נראה שיש שני דינים: מחיקת השם וכבוד כתבי הקודש. מחיקת השם מותרת בגרמא, ואולי מדרבנן אסור כאשר אין צורך. בלי קשר הכרחי למחיקת השם, יש לשמור על כבוד כתבי הקודש וצריך לגנוזם.²⁶ האגרות משה²⁷ לא קיבל את המהלך לעיל, וביאר שכל דין גרמא בטובל ושם עליו הוא נקודתי - או שאינו מתכוון למחוק את השם,²⁸ או ששם על בשרו קל יותר ואי אפשר אחרת. ואין לומר שדין ביזיון כתבי

25 עיין עוד שבת סא ע"ב.

26 שהרי אם כל עניין הגניזה הוא מחיקת השמות, למה קשורה גניזה לתשמישי קדושה? קצת רחוק לומר שכל גניזה של שמות היא משום מחיקה והרחיבו לתשמישי קדושה. איני יודע אם יש בדבריי טענה.

27 עיין באגרות משה או"ח ח"א סי' ד-ז שאינו מקבל חשבון דומה למה שכתבנו, ואינו מסכים שיש דין חדש של ביזיון. אולם העין יצחק כתב ללמוד דין ביזיון מ"שפך וכסה", ובעל אבן יקרה כתב ללמוד מ"דבר ה' בזה".

28 יש לעיין, שסוף סוף זה פסיק רישיה? גם אם נחשב לפסיק רישיה דלא ניחא ליה, כתב המשיב דבר (סי' פ) שפסיק רישיה דלא ניחא ליה מותר רק בשבת, ובשאר

קודש הוא איסור עצמאי, אלא מקורו מאיסור איבוד כתבי קודש. וא"כ רואים שרבי החשיב נתינת הכתבים בסיד כאיבוד ביד, וכתבת קמעין וברכות כשרפתם, אף שהוא גרמא בלבד. עולה אפוא שלדעתו גרמא כזאת אסורה בכתבי קודש וחשובה כאיבוד ביד, ורק בשם על בשרו מותר; לכן הנחת כתבי קודש במחזור נחשבת איבוד ביד.

נראה לי קצת קשה לחלק וליצור שני סוגי גרמא מדאורייתא – גרמא בדיני שבת, שנתנית המים בכוונה לכיבוי נחשבת לגרמא, וגרמא במחיקת השם שדווקא שאינו מתכוון – שהרי הגמרא השוותה ביניהם. אלא אם נאמר שחז"ל גזרו במחיקת השם יותר מדיני שבת, אך לא שיש גדרים שונים בהגדרת המעשה.

כמו כן לא הבנתי את סברת האיגרות משה שחיוב הצלה ובזיון כתבי הקודש הם מדין "לא תעשון כן לה' אלוקים". הגמרא בשבת (סא ע"ב) לומדת חיוב גניזת קמעין משם שעל ידות כלים, ומשמע אפוא שגם בקמעין אלו כתוב שם, אחרת איך שייך ללמוד. הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, ו) פסק שהמאבד שם בכלי לוקה, ואם כן מבואר שסבר שיש איסור תורה של "לא תעשון כן לה' אלוקים" באיבוד שם בכלי ובקמעין. אם כן, מדוע אין היתר להציל קמעין משרפה כמו שמותר להציל כתבי קודש;²⁹ ואף שאין לכותבם, סוף סוף מדין השמות שבהם יציל? כיצד ייתכן שמותר להציל כתבי קודש, שאיסור איבודם מדרבנן (מדין איבוד שמות), בעוד ששמות גופא (בקמעין) אין להציל?³⁰

אמנם אפשר שהאיגרות משה פסק כמגן אברהם שבאיבוד כתבי קודש יש איסור דאורייתא, וכך משמע בתשובתו (או"ח סי' ו), אך מדוע יגרעו שמות שגם באיבודם יש איסור דאורייתא? שמא יאמר שכתבי קודש משתמש בהם – קדושתם גדולה משמות בעלמא.³¹

איסורים אסור. אולי יש לומר שכאן מדובר בגרמא, אף שהאיגרות משה החשיב מעשה כזה בידיים, ואינו מתכוון נחשב לגרמא.

29 הרמב"ם (הל' שבת כג, כז) פסק במפורש שאין מצילים ברכות וקמעין.
30 מלשון הרמב"ם (שם), "מותר להציל כל כתבי הקודש שיש בחצר", נראה שמדובר אף בכתבי קודש ללא שמות, וכן בראשונים התירו להציל היום כל כתבי קודש שהרי מותר לכותבם.

31 ברמב"ם הלכות יסודי התורה משמע שמחיקת שמות היא עיקר האיסור, ודאי לא פחות מכתבי קודש ללא שמות.

לסיום יש להזכיר את שיטת הרשב"א (שבת קכ ע"ב), שמחיקת השם בטובל מותרת דווקא כשאפשר שלא יימחק:

לעולם יורד וטובל ובלבד שלא ישפשף. תמיהא לי דהא מכיון שהוא מכניס ידו במים הרי זה כמקרב את כבוי, וי"ל דלא קרינן מקרב את כבוי אלא בכעין נותן מים בכלי שתחת הנר ואי נמי בנותן בצד הטלית שאחז בו האור, משום דאי יפלו שם ניצוצות או תגיע שם דליקה ודאי תכבה, אבל כאן אפשר דלא ימחק שאילו ודאי נמחק היינו כמשפשף שהרי הוא נותן ידו במים.

נראה שדווקא כשעושה מעשה ישיר, שנתן ידו במים, וכלשונו של הרשב"א "שהרי הוא נותן ידו במים", נדרשת האפשרות שלא יימחק, אך אם המעשה אינו ישיר, גם הרשב"א יודה שנחשב לגרמא אף שוודאי השם יימחק.³²

ה. כתיבה בדפוס

ישנם דינים שבהם הקפידה התורה שתהיה כתיבה, כגון גט וספרי תורה תפילין ומזוזות. הפוסקים דנו אם כתיבה בדפוס חשובה ככתיבה,³³ ואם אינה כזאת אפשר שספרי קודש מודפסים - קדושתם פחותה. בגמרא בגיטין (כ ע"א) נאמר:

תנו רבנן: וכתב - ולא חקק. למימרא דחקיקה לאו כתיבה היא, ורמינהו: עבד שיצא בכתב שעל גבי טבלא ופינקס - יצא לחירות,

32 יש לפלפל בדברי הרשב"א: לכאורה הרשב"א לעיל בסוגיה למד שדווקא לשיטת הרי"ף יש חילוק בין אפשר שלא מתבקעי, ואילו הרשב"א עצמו התיר גם בוודאי יכבה, והטעם שלא ייתן כלי עם מים תחת הנר הוא שמא יגביה ויכבה את הנר. חילוק נוסף הוא מביא בשם יש מפרשים (שבת מז ע"ב). בקושייתו כאן כתב שמקרב כיבוי בנותן מים בצד הטלית כרי"ף. כמו כן יש לשאול, איך קשור הטעם הראשון במקרב כיבוי לטבילה, ואולי לטעמו השני ניחא. כך יצא שכל האיסור לטבול גם בוודאי יימחק הוא איסור דרבנן, שהרי נתינת כלי תחת הנר לרשב"א לטעם ראשון לפחות היא גזרה.

33 עיין יחוה דעת ח"ו סי' נו.

אבל לא בכתב שעל גבי כיפא ואנדוכתרי! אמר עולא אמר רבי אלעזר, לא קשיא: הא דחק תוכות, הא דחק יריכות.³⁴

חק תוכות אינו נחשב לכתובה, וחק ירכות נחשב לכתובה. דפוס נחשב בפשוטות לחק ירכות מפני שמצמידים את הלוח עם האותיות המשוחות בדיו על דף וכך נוצרת הכתיבה.

כך פסק הרמ"ע מפאנו (סי' צג) להכשיר גט מודפס:

שאלה, גטי נשים שנעשו בדפוס כתיבה קרינן להו וכשרים או לא. תשובה, ישראל הבקי לשמה יעשנו בדפוס ויקבענו היטב על הספר בדיו ובכל דבר שהוא רושם אפי' לכתחלה, והעדים גם הם כל אחד רשאי לחתום שמו ע"י עצמו באופן זה ושפיר דמי... כי אפי' היו האותיות חקוקות בגופו של נייר ונקראות בו בלא דיו כה"ג הוי חק ירכות וכשר בגטי נשים ובשחרורי עבדים.

אך בשו"ת אבן יקרה (סי' לג) כתב שדפוס אינו כתב. הוא מוכיח זאת מהמשנה (יומא ג, יא) המזכירה את בן קמצר לגנאי על כך שלא רצה ללמד על מעשה הכתב. בן קמצר ידע לכתוב את שם ה' בארבעה קולמוסים בו זמנית, אך לא רצה ללמד זאת את האחרים. אם כתיבה בדפוס כשרה, למה הוצרכו לבן קמצר, היו יכולים ליצור חותמת שהשם נכתב בבת אחת. לכן ברור, לדעת אבן יקרה, שדפוס איננו כתיבה.

הט"ז (יו"ד רע"א ס"ק ח) כתב שדפוס הוא כתיבה ממש ועדיף מחקיקה: "דמה לי שדוחק את העט על הנייר או הנייר על האותיות של עופרת אידי ואידי כתיבה היא".³⁵ לדעת הט"ז, ספרים שנכתבו בדפוס – יש בהם קדושה: "אבל לענין קדושת הספרים כל המיקל עתיד ליתן את הדין".

כן כתב גם המשאת בנימין (סי' צט) שקדושת ספרים הנדפסים בדפוס כנכתבים ביד, ואין הבדל בין כתיבה לחקיקה. למרות האמור לעיל, יש שכתבו שדווקא בדפוס של פעם, שהיה

34 רש"י שם מבאר: "אנדוכתרי – תכשיט ורוקמין עליו צורות במחט כעין ברושדי"ר בלע"ז ואם רקמו עליהן אותיות הגט אינו כתב לפי שאינו כתוב וקבוע אלא מוטל על הבגד וב' ראשיו תחובים".

35 אולם לדינא כותב הט"ז שאין לכתוב גט בדפוס.

נעשה בכוחו של אדם היה נחשב לכתובה, אך כיום, שהדפוס כצילום, נחשב למעשה קוף ואינו נחשב למעשה אדם כלל. כך כתב המהרש"ם (ח"ג סי' שנז):

ואף די"ל דענין הפאטאגראפיה גרע טובא מדפוס ולא מיקרי מעשה אדם. כי הנה מלאכת הפאטאגראפיה נעשה ע"י זכוכית המשוח בששר כמו עור (הויט) של זעלאטיקין וכדומה... וכשמעמיד הזכוכית בהמאשיען (במכונה) נגד הצורה שרוצה לקבלו ומעמיד בנתים זכוכית מגדל הראות זה ע"ג זה ובינתים בלענד... וכשמעמיד כל אלה נגד התבנית אשר חפץ לקבלו איזה מינוטין נגד השמש מיד מקבל המאשיען והזכוכית את תבניתו. ואח"ז שורהו במימות העשויין לזה ע"פ חכמת הכימיה ונגמר התבנית. ואח"ז מייבשו ומניחו על ניירות משוחים ג"כ כמו עור שע"ג הזכוכית והם מקבלים מן הזכוכית למאות ולא לפים. וא"כ הוי רק כח כחו וכמעשה הקוף שנעשה מאליו. וכעין הא דאיתא במנחות ז' ע"א בהא דהחזירו לביסא טפופה וכו' מבי מהדר לי' מנח לי' אדפנא דמנא ומניד לי' ונפל ממילא דנעשה כמי שהחזירו הקוף... כח כחו הוא... ומ"מ אין להקל דאכתי איכא בזיון כתבי קדש.

בחוות יאיר (סי' קט) כתב שאין לבזות כתבי קודש גם מצד התכלית שלומדים בהם, וא"כ גם אם כתיבתם אינה על פי כללי הכתיבה, סוף סוף יש לפנינו דברי תורה שניתן ללמוד בהם וקדושים מצד תוכנם. נוסף על כך יש באותיות כתב אשורית, גם אם לא בדברי תורה, קדושה מסוימת, ואין לנהוג בהם מנהג ביזיון. אך ודאי שאין בהם קדושת ספרי קודש להצילים מפני הדליקה.

הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות יו"ד סי' תקנג) הביא סברה זו, שדפוס של היום שונה מדפוס שהיה בעבר, כצירוף לקולא להשליך לאשפה בשקית דרך כבוד עיתונים שכתובים בהם דברי תורה.

ו. כתיבה לאיבוד

במשיב דבר (סי' פ) התיר לשרוף דפי הגהה היות שמתחילה הודפסו כדי לאבדם.

יש לדון אם שייך להרחיב ולומר שגם עלוני שבת שהודפסו לשימוש חד-פעמי, יכללו בהגדרת המשיב דבר כהודפסו כדי לאבדם. הרב אלישיב³⁶ כתב במפורש שאין לחלק בין נכתב לזמן ארוך או ליום או יומיים, אולם בציין אליעזר (ח"ג סי' א אות יח) כתב: "שלכאורה מותר לאבד גם כתבי יד של דברי תורה שכותבים מתחילה ע"מ לאבדן, ויש לעיין".

הנצי"ב כתב בתשובתו הנ"ל: "אבל הקארעקטין (דפי הגהה) דמתחילה נדפסו לאיבוד אינן אלא כמו שטרות שנכתבו בהן אזכרה קודם תקנת יוחנן כה"ג שודאי לא נזהרו מלשרוף לאחר פרעון". אם כן, מבואר שהיות שסוף השטרות לאיבוד - אף שמיועדים לקריאה - מותר לאבדם, כך גם עלונים ועיתונים.

ז. כתבי קודש שלא יקרא בהם

רבי משה פיינשטיין (אג"מ או"ח ח"ד סי' לט) חידש שבניגוד לספר תורה שקדושתו עומדת מצד עצמו, כתבי הקודש קדושים רק מצד הלימוד בהם, שהרי הותר לכותבם רק מדין עת לעשות לה' הפרו תורתך. הואיל וקדושתם נובעת רק מהלימוד בהם, אם לא ילמדו בהם, ממילא אין בהם קדושה. לכן התיר למחזור כתבי קודש ללא שמות שאין עתידים ללמוד בהם, כגון גמרות שחלק מהדפים קרועים. אמנם ניתן ללמוד בשאר הדפים, אך כיוון שאין מצוי שיעשו זאת, אין בהם קדושה ומותר למחזור. לכאורה, אפשר שסברתו שייכת גם בעלוני שבת שדרכם שקוראים בהם בזמנם בלבד.

ח. כתבם שלא לשם קדושה

בגמרא גיטין (נד ע"ב) נאמר:

ההוא דאתא לקמיה דרבי אמי, אמר ליה: ספר תורה שכתבתי לפלוני, אזכרות שלו לא כתבתים לשמן... שכל ספר תורה שאין אזכרות שלו כתובות לשמן - אינו שוה כלום. וליעבר עלייהו קולמוס וליקדשיה! כמאן? נימא דלא כרבי יהודה! דתנן: הרי שהיה צריך

36 מובא בספר גנוי הקודש עמ' רלה.

לכתוב את השם, ונתכוון לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלת - מעביר עליו קולמוס ומקדשו, דברי רבי יהודה; וחכמים אומרים: אין השם מן המוכר.

בכתיבת ספר תורה יש לכתחילה לקדש את השמות בפה (יו"ד רעו), ואם לא נכתב לשם קדושה - פסול. בכתיבי הקודש ושמות, גם אם לא קידש בפה, חלה קדושה על האזכרה והמוחק עובר בלאו.³⁷

מה באשר לשם שלא נכתב לשמו - האם יש בו איסור מחיקה? לכאורה יש להוכיח שאין חשיבות לכוונת הכותב, שהרי הרמב"ם (הל' יסודי התורה ו, 1) פוסק שכלי שכתוב עליו שם, קוצץ את מקום השם וגונזו, וכן בשם הכתוב על בשרו, ומסתמא לא הייתה בכתיבתם כוונה לקדושה, וכך כותב הפרי חדש (הביאו מחנה אפרים בהגהות על הטור). אולם יש לדקדק בדברי הרמב"ם (שם ח) שכתב:

כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשורפם או לאבדם ביד והמאבדן ביד מכין אותו מכת מרדות, כמה דברים אמורים בכתבי הקדש שכתבם ישראל בקדושה אבל אפיקורוס ישראל שכתב ספר תורה שורפין אותו עם האזכרות שבו, מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו אלא שהוא מעלה בדעתו שזה כשאר הדברים והואיל ודעתו כן לא נתקדש השם, ומצוה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולא למעשיהם, אבל עובד כוכבים שכתב את השם גונזין אותו, וכן כתבי הקדש שכלו או שכתבן עובד כוכבים יגנזו.

בתחילה כתב שכתבי הקודש שכתבם ישראל בקדושה אסור לאבדן ובסוף כתב שכתבי הקודש שכתבן עובד כוכבים יגנזו. ויש לדון בכוונתו, האם בתחילה כתב למעט ישראל אפיקורוס ובאמת שנכתב ע"י אפיקורוס שורפין היות ומכניס מחשבה אחרת ואין קדושה לשמות אלו אבל גוי שאין מחשבתו מעלה ומורידה יגנזו ואם כן בסתמא בלי מחשבה יגנזו ואין לאבדם או שמא שכתבן אפיקורוס נחשב כסתמא וכדברי הרמב"ם מעלה בדעתו שזה כשאר דברים ובגוי יגנזו שמא חשב לקדושה.

37 עיין שו"ת משיב דבר סי' פ.

רבי יצחק אלחנן (עין יצחק או"ח סי' ה) ³⁸ למד ברמב"ם כאפשרות השנייה: רק כשיש כוונה לקדושה, יש דין של כתבי קודש ואסור לאבדם ביד, אבל בסתמא, שאין כוונה, לא. גוי שכתב - יש לגנוז מפני שיש להסתפק שמא כתב לשם קדושה כיוון שכתבו על מנת למוכרו לישראל. משום כך התיר לשרוף דפי הגהה על אף שכתובים בהם דברי תורה מפני שאין כוונת המדפיסים שילמדו בהם ולא חלה עליהם קדושה. ³⁹ וכן כתב בהגהות מיימוניות (הל' יסודי התורה ו, א) בשם היראים: "ואם כתב אותיות של שם ולא נתכוין לקדשם בכתיבתו אין בהם קדושה". אולם במחנה אפרים (חידושים על הטור) כתב:

ולע"ד דכל שכתב את השם שלא בכונת ה' שלא היה מכוין לכתוב את השם בהא ודאי מותר למוחקו וכמ"ש הסמ"ק והרשב"ץ אבל בכת' את השם בכונה ויודע שהוא כותב את השם אפי' תימא דלענין ס"ת לא מהני עד שיכוין להקדישו לענין מחיקה אסור דכיון שכתבו בכונה ה"ז מקודש.

נראה שביאר ברמב"ם, שכתב אפיקורוס אין בכתיבת השם כלום שהרי אינו מאמין כלל ונחשב כמו התכוון לכתוב יהודה ונשמטה האות ד', וגרוע מכתב גוי שיודע שכותב שם ה'. ואם כן כשיודע שכותב שמו של הקב"ה גם ללא כוונת קדושה קודש ואין לאבדו.

חשבתי להוסיף אפשרות לביאור דברי הרמב"ם שיש שלושה מצבים:

- א. אזכרות וכתבי קודש שנכתבו על ידי ישראל בקדושה: אם יש שם - המאבד לוקה, ואם אין שם - מכת מרדות.
- ב. כתיבת שמות וכתבי קודש על ידי גוי: אין בהם קדושה גמורה, ולכן המאבד שמות אלו לא ילקה. אך היות שאלה כתבי קודש ויש קדושה מועטת מצד הכתוב בהם, יש ביזיון באיבודם ולכן ייגנוזו.

38 עיין שם שמבאר מחלוקת רש"י רמב"ם אם הגרסה מין או אפיקורוס.

39 לדינא כתב שישורף גוי או קטן, וכן כתב שהמדפיסים צריכים להתנות במפורש שלא לכוונת כתבי קודש. במשיב דבר (סי' פ) העלה בתחילת דבריו סברה זו להתיר שרפת דפי הגהה אף שיש שם אזכרות מפני שמתחילה לא נדפסו ללמוד בהם, אך בסוף מסיק שדווקא כשנכתבו על מנת לאבדם.

ג. כתיבה של אפיקורוס: בפשטות היות שאין כוונת קדושה, דינם ככתבם גוי, אך חכמים העדיפו שיישרפו "כדי שלא להניח שם לאפיקורוסים ולא למעשיהם", וכדמוכח בדברי הרמב"ם הלכות ס"ת שספר תורה שכתבו מין דינו כחומש, ובהלכות יסודי התורה כתב שמצווה לשורפו.⁴⁰

יש לדון אם הולכים אחר מחשבת המדפיס בבית דפוס, שלו אין הבדל בין הדפסת עיתון חול לחלוטין לבין הדפסת עלון פרשת שבוע וכד'; לדידו אין כוונה להדפיס דברי תורה ושמא אין בכך קדושה ואיסור מחיקה, אפילו למחנה אפרים. אך ייתכן שיש ללכת אחר כוונת מזמין העלוני, שאם כוונתו לדברי תורה, יש קדושה. אך אם מדובר בעלון שהפרסומות בו מרובות, מוכח שמטרתו הפרסומות ושמא אינו נחשב לכתבי קודש. בשבות יעקב כתב:

עוד פלפל בחכמה בעל ח"י מכח שהדפוס רוב ע"י נכרי גם זה ליתא באשר בעת הכתיבה מחשב דעתו ומכוין נכרי ע"כ ספר שכתבו מין נשרף אמנם הדפוס המסדר אותיות אינו עושה פעולה להכתב והמדפיס שקורין אין מכוין מה נכתב ע"כ כל אפי שווין מדפיס נכרי או ישראל.

בחוות יאיר (סי' קפד) כתב סברה להקל בתשמיש ביזיון בחדר שיש בו ספרים המודפסים על ידי גוי שאינו מאמין בבורא:

נלפענ"ד דיש צד קולא מה בספרים נדפסים ע"י גוי עע"ז ואינו מאמין בבורא כי גם הסברא נותנת ומסכמת כי קדושת הס"ת נמשכת ע"י כתיבת איש אשר נשמת חיים באפיו חלק אלוה ממעל שע"י כוונתו וציורי תבנית אותיות קדושים וכל ישראל בחזקת כך שדבקים מצד נפשותן ב"ה אלהינו ומצד זה נמשכה הקדושה לסת"מ וספרים וכל הקדושות דברים הקדושים למטה כמ"ש קדושים תהיו והייתם קדושים.

40 עיין משיב דבר לנצי"ב סי' פ.

ט. סיכום הדברים

האם מותר למסור עלוני שבת למחזור?⁴¹

אם נאמר שאיבוד עלוני שבת שאין בהם אזכרות הוא איסור דרבנן בלבד, וגם לסוברים שאיבוד שם בגרמא אסור, הרי אינו אלא מדרבנן, עולה אפוא שאין איסור לאבד עלוני שבת בגרמא מפני שיש תרי דרבנן, וכך דייק הרב פרנק (הר צבי יו"ד סי' רלא⁴²) מלשון הרמב"ם, "כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשורפם או לאבדם ביד והמאבדן ביד מכין אותו מכת מרדות", שדווקא מאבד ביד אסור מדרבנן ולוקה מכת מרדות, אבל בגרמא אין איסור.

כפי שרצינו לטעון, אף שוודאי העלונים עתידים להאבד, נחשב לגרמא,⁴³ ואף לרשב"א היות שאינו עושה בידיים נחשב לגרמא.

אף שמדין "לא תעשון כן לה' אלוקיכם" אין איסור, עדיין ישנו איסור מדין בזיון כתבי הקודש. אך מהגמרא בעירובין למדנו שמותר לעשות ביזיון קטן כדי למנוע ביזיון גדול. לכן במקרה שעלוני השבת מתפזרים בבית הכנסת ומוטלים בביזיון, ואין מי שדואג לגונזם, אפשר שעדיף ליתנם במכל מחזור, אולי בתוך שקית, ובכך למעט את ביזיונם. זאת ועוד, עלונים רבים מכילים פרסומות רבות ודברי חולין; גניזתם יחד עם כתבי קודש כמשנה וגמרא תהיה ביזיון לכתבי הקודש. לכן מי שירצה להחמיר ולגנוז עלונים, ייתכן שהוא משיג את התוצאה ההפוכה. אמנם מן העבר השני אפשר שנתנית עלוני שבת עם עיתונים רגילים במחזור גם היא ביזיון.

בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' י) התיר לשרוף כתבי קודש כאשר לא היה ניתן לגונזם ובכך למעט בביזיונם; את האפר כתב שיש לגנוז.

אולם יש עוד לדון אם באמת נתינת העלונים במכל המחזור נחשבת לגרמא, הרי הפועל שעתיד לגרוס דפים אלו, יעשה זאת בידי וואנו מכשילים אותו. אם מדובר בפועל גוי, נראה שאין איסור, אך בארץ ייתכן

41 איני בא להכניס ראשי בין ההרים הגבוהים, אלא לפלפל בעלמא.

42 וראה גם שכתב שמותר אפילו במשניות להניחן בקבר ויאבדו.

43 ולא כפי שהתבאר ע"פ האיגרות משה שנתנית כתבי קודש למחזור נחשב לאיבוד בידיים ואין היתר של גרמא.

שהעבודה נעשית על ידי יהודי.⁴⁴ שמא אפשר לסמוך על הסברות הנוספות שהוזכרו, שאין כלל קדושה בעלונים אלו, גם לצרף לסמוך להתיר לתת במכל המחזור,⁴⁵ וגם לחשש שהעובד הגורס ומאבד ביד הוא יהודי. ואלה הסברות בקצרה:

א. סברת האיגרות משה שאין קדושה בספר שלא יקראו בו עוד. לכאורה סברתו יפה גם לעלוני שבת, שדרך לקרוא את העלונים החדשים ולא את הישנים.

ב. סברת רבי יצחק אלחנן שאם כוונת המדפיסים לא לשם כתבי קודש, אין בהם קדושה. מטרת חלק מהעלונים היא פרסומת, ולכן אפשר שאין בהם קדושה ומותר לאבדם. כמו כן, אם מחשיבים את דעת המדפיסים בבית הדפוס, היות שלא אכפת להם אפשר שאין בעלונים קדושה.⁴⁶

ג. סברת המשיב דבר שהנכתב לאיבוד מותר. עלונים כעיתונים שאינם לקיום, ומדפיסים בכוונה לאיבוד.

ד. הסברה שהכתוב בדפוס של היום קדושתו פחותה, שנחשב למעשה קוף.⁴⁷

ה. אולי יש לצרף את סברת הרמ"א (שו"ת סי' ק) שאסור דווקא כשעושים דרך מחיקה ודרך אבידה, אבל כשעושים לשום צורך ותיקון מותר, וז"ל:

שבא להוציא מידי ספק ומידי איסורא אין זה בכלל איסור מחיקת השם, שאנו לומדים ממה שכתב ואברתם את שמם לא תעשה כן לה' אלהיכם ולכן אינו אסור רק כשעושים דרך מחיקה ודרך אבידה להשם, אבל כשאנו עושין זה לשום צורך

44 איני בקי בתהליך המחזור, אך אפשר שגם תהליך המחזור עצמו נחשב לגרמא.

45 בצירוף סברת איבוד בגרמא שכתנו לעיל.

46 אף שבתשובתו כתב שיתנו במפורש שלא תחול קדושה, בעיקר תשובתו נטה שאף בסתמא אין קדושה. יש מקום לפלפל כוונת מי קובעת - הפועלים או המזמין, שאפשר שכל עוד לא קיבל וקנה את הסחורה אין דעתו נחשבת.

47 עיין תשובות והנהגות הרב שטרנבוך יו"ד ח"א סי' תקנג-תקנד.

ותיקון שרי. הלא ידוע לך מהלכות כתיבת ס"ת ותפילין אם נפל טפת דיו על השם דמותר למחקו כדי לתקנו וה"ה בכאן. וא"כ למד אחיתופל ק"ו יפה, מה לצורך תיקון קטן לא מקרי מחיקה ושרי, לצורך תקון כל העולם לא כ"ש... זהו הנ"ל בזה והוא אמת ויציב.

לו היה אפשר שישתמשו בדפי המחזור לכתוב כתבי קודש אחרים, אפשר שהיה מותר על פי התשב"ץ (ח"א סי' ב) שהתיר למחוק פסוקים מלוח כדי לכתוב כתיבה חדשה:

נמצא שעלה בידינו מזה בענין הנדון שלפנינו באותם הלוחות שכותבים לנערים להתלמד בהם... ועלה בידינו עוד שאסור לאבדן ביד ולמוחקן אחר שנכתבו ואיסורו מדרבנן אם אין שם אזכרות ואם יש שם אזכרות איסורו מד"ת ולוקין עליו. אלא מיהו איכא למימר שאינו אסור למוחקן אלא שלא לצורך אבל לצורך כתיבת פרשה אחרת ה"ז מותר שכיון שעבר זמן פרשה זו הוי כהיכל שצריך תיקון שמותר לסותרו ולבנותו ולפ"ז הי' מותר אפילו היכא שיש שם אזכרות אלא שהדבר קשה להתיר כן באיסור תורה ומפני שאנו מדמין לא נעשה מעשה... אבל שאר הפסוקים אם אין שם אזכרה כיון שאין איסורו אלא מדרבנן אפשר להקל להתיר מחיקתן לצורך כתיב' פרשה אחרת ופוק חזי מאי עמא דבר ומנהגן של ישראל תורה היא...

י. דעות בפוסקים

נסקור בקצרה את דעות הפוסקים בנושא זה. **שבט הלוי** (ח"ה סי' קסב) כתב שאם מגמת העיתון לדברי תורה, חייב לגנוז, ונראה שהוא הדין לעלוני שבת. אך גם הוא הביא דעת השבות יעקב שאם לא שייך לגנוז ויש ביזיון, אפשר לשרוף. כך כתב:

בנוגע לעתונים שיש בהם מאמרים של תורה, פסוקים, פסקי הלכה וכיו"ב, הנה עתונים שנרפסו ע"י יראי אלוקים וזה מגמתם חייבים גניזה... ואמנם אם יש חשש גנבים, בזיון גשמים או ע"י חפירות

וכיו"ב, פליגי גדולי עולם ודעת הגאון שבות יעקב ח"ג סי' י' וי"ב דמוטב לשרוף אותם ולגנוז האפר, והיינו רק היכא דהגניזה להלכה אי אפשר בשום אופן.

בספר גנזי קודש (עמ' שג) הביא שמחזור גרוע משרפה מפני שעושים מהם נייר לתשיש מבוזה.

הרב שטרנבוך התיר לעטוף בשקית דרך כבוד עיתונים שכתובים בהם דברי תורה ללא אזכרות, ולהשליכם לאשפה.⁴⁸ מנימוקיו מבואר שגם עלוני שבת דינם כך.

הרב דב ליאור התיר לעטוף בשתי שקיות כך שאין ביזיון ולהניח באשפה.

הרב יעקב אריאל (תחומין ל', עמ' 472) כתב שאפשר למחזור בתנאים מסוימים: עלונים ללא שמות, ללא פסוקים שלמים, שהנייר הממוחזר ייועד להדפסת כתבי קודש, שהעוסקים במחזור יהיו גויים או שהמחזור ייעשה בגרמא. הרב אריאל הוסיף שאין להורות לבתי כנסת באופן גורף למחזור, אך מסיק שאדם פרטי שיש לו עלון ללא שמות, יכול ליתנו למחזור.

הרב אורי דסברג (תחומין ג', עמ' 307-323) הציע כמה תנאים שמפעלי המחזור יישמו, וכך יאפשרו מחזור דפי הגהה שאינם מיועדים ללמוד. חלק מהתנאים הם פעולות שיוצרות גרמא.

הרב שבתי רפפורט (עלון שבות 86, עמ' 68-77) התיר להניח כתבי קודש במכל המחזור, ואלה נימוקיו:

אין כאן כל דבר המאבד... וביחוד שבדרך כלל אין כוונתו לאבד רק לסלק את כתבי הקודש מביתו מחמת שכלו ואין לו צורך בהם. וגם אין בנתינה למיכל עניין של ביזיון...

וכאשר מגיעים כל המיכלים לבית החרושת הנה בתוך הניירות יש מיעוטא דמיעוטא של כתבי הקודש ויתכן שבתוך ערימה מסוימת

48 בס' תקנג משמע שגם אם כתוב בלשון הקודש, ובסימן שאחריו מתיר לדינא שכתוב בלעז.

שמכניסים לאיבוד ולעיבוד אין כתבי קודש כלל וממילא אין בטחינה
ובמחיקה איבוד כתבי הקודש להדיא כלל...
ומה שגורם שידפיסו עליהם דברי חולין ותפלות נראה שגם בזה
אין איסור שהרי חוזרים הניירות להיות תאית כמו שהיו בתחילה
כשהיו עץ וממש פנים חדשות באו לכאן.

הרב אליעזר מלמד (פניני הלכה, ליקוטים ה יד) כתב שאם רוב הגיליון
מוקדש לפרסומות וזו מגמתו - דינו כעיתון ואפשר להניחו באופן מכובד
באשפה. אם עיקרו לקדושה - נכון לגונזו.

